

mentos al estilo de las realizadas por W.K.C. GUTHRIE (*A history of Greek Philosophy*, Cambridge 1975). De algunos fragmentos lamentamos no hallar ni una sola frase sobre su contenido. En otro orden de cosas muy distinto, la opción filológica del conjunto del comentario resulta, a nuestro entender, enfatizada al máximo. Alguna breve alusión filosófica jalonando cada fragmento hubiese hecho más útil y provechosa la lectura en su conjunto. Por otra parte —prescindiendo de alguna errata de imprenta, comprensible en parte, sobre todo en el texto griego del comentario, como por ejemplo p. 8, v. 4 φολύφραστοι en vez de πολύφραστοι; p. 9, v. 10 ώσάμεναι en vez de ώσάμεναι—, conviene añadir que, mientras algunos fragmentos están estudiados con bastante profundidad, otros, en cambio, son prácticamente menospreciados y dejados al margen. Cf., por ejemplo, los números 9. 11, 13, 15, 15a, 17, 19, etc.

Tales pequeñas objeciones en nada menoscaban la valía de estos comentarios de la filosofía de Parménides. Se trata, en definitiva, de un trabajo importante y una aportación fundamental que todo estudio de la eleata deberá tener en cuenta ineludiblemente. Concluamos recordando que escribir, en nuestros días, unos comentarios de los fragmentos de Parménides, que recojan con bastante exhaustividad la abundante bibliografía de los últimos decenios, sólo está, lamentablemente, al alcance de unos pocos.

José Antonio Clua

C.H.V. SUTHERLAND, *Roman History and Coinage*. 44 BC-AD 69, Oxford 1987, 131 pp.

C.H.V. Sutherland és un estudiós ben conegut en els camps de la numismàtica i de la història romanes. Dins de la seva densa trajectòria bibliogràfica, dominada pels dos pols fa un moment citats, cal destacar *Coinage and Currency in Roman Britain*, Londres 1937; *Gold*, Londres 1959; *Coinage in Roman Imperial Policy*, Londres 1951 (amb una reimpressió a Nova York 1971) y *The Emperor and the Coinage: Julio-Claudian Studies*, Londres 1976.

Ara bé, tot i la seva constant preocupació per connectar d'una manera crítica la història del món romà amb el suport documental que per a aquesta pot representar la numismàtica, no ha estat fins ara, fins a l'aparició d'aquest llibre que ara recensionem, que ho ha fet explícit. *Roman History and Coinage*. 44 BC-AD 69 no és pretenció ni busca resultats espectaculars o entrar en les grans polèmiques numismàtiques del moment (la discussió sobre les raons de les diferents tipologies de moneda imperial). És el fruit de la preocupació d'un home molt experimentat en la matèria per connectar, d'una manera clara i evident, la historiografia romana de l'època que estudia (el primer imperi) amb la recerca sobre les monedes que, d'una manera directa, poden aportar testimonis als textos historiogràfics. Preocupació que neix, tot s'ha de dir, de la poca im-

portància que solen donar la major part d'historiadors moderns a les evidències que aporta la numismàtica i de la «indefensió» que això sol produir en els estudiants interessats en la qüestió. Aquests estudiants es veuen obligats a intentar buscar mateixos les relacions entre l'evidència literària i historiogràfica sobre un fet determinat (és a dir, la historiografia produïda per personalitats individuals) i l'evidència numismàtica sobre el mateix fet (és a dir, la moneda produïda per una política governamental) (cf. pàgina v del prefaci de Sutherland).

Així doncs, el llibre se'ns presenta com a magnífic i innovador punt de partida per començar a resoldre aquests problemes i per treballar en la relació directa entre la narració d'un fet en un text historiogràfic i el testimoni que sobre el fet pugui aportar la numismàtica. Allò que s'hi pretén és il·lustrar alguns passatges significatius dels principals historiògrafs de l'època (August i les seves *Res Gestae*, Veleu Patèrcul, Tàcit, Suetoni, Plutarc i Dió Cassi, entre d'altres) amb monedes relacionades directament amb els textos i, després, efectuar les reflexions crítiques necessàries sobre el que es pugui desprendre d'aquesta relació.

Així, i dins del període citat (el marc cronològic i polític de l'època és el principal lligam d'unió del llibre), s'examinen molts punts de contacte diferents entre la història de Roma i la producció de moneda, fins arribar a la xifra de cinquanta aspectes comentats. Entre aquests destaquem «Julius Caesar's control of the *aerarium* and the mint of

Rome» (núm. 1); «The title Augustus, and *auctoritas*» (núm. 4); «The imperial coinage as a universal currency» (núm. 12); «The formula SC on Augustus *aes* coinage» (núm. 14); «Tiberius and Diuus Augustus» (núm. 15); «The *potentia* of Sejanus» (núm. 22); «Gaius and the deification of Tiberius» (núm. 26); «Claudius and the Praetorians» (núm. 30); «Nero as a public performer» (núm. 37); «An unexplained coin-type of Galba» (núm. 46); «Vittellius and the war in Judaea» (núm. 48) i «The cost of civil warfare in AD 68-9» (núm. 50).

El sistema que segueix Sutherland és senzill i la innovació ve més pel fet d'haver-se plantejat un treball d'aquestes característiques que no pas per la seva execució: exposició, en primer lloc, del text historiogràfic; citació, descripció i lectura de les monedes més significatives relacionades amb el fet històric comentat al text; reproducció fotogràfica d'alguna d'aquestes monedes i, finalment, comentari sobre què pot aportar al coneixement de la història de Roma la relació exposada. Només hem de lamentar, com també ho fa l'autor al seu prefaci, que aquest s'hagi vist obligat a incloure les traduccions dels textos llatins i grecs presents al llibre, «because a knowledge of Greek, and even of Latin, is now less common than it used to be». I tampoc no ens agrada gaire que una de les parts fonamentals del llibre (la presentació dels textos llatins i, en algun cas, dels grecs) no tingui, en cap ocasió, la referència a l'edició que s'utilitza per ser citada.

Passem, però, a comentar un parell de casos concrets que serveixin per veure clarament què persegueix C.H.VI. Sutherland amb el seu llibre.

El primer exemple característic del que hom pot trobar en aquest treball és el número 1, «Julius Caesar's control of the *aerarium* and the mint of Rome» (pp. 1-3).

Un dels textos dels quals es pot extreure el títol del punt pertany a Suetoni, *Diu. Iul.* 76, 2 i ss., on es fa un resum d'activitats del tercer i quart consulats de Cèsar i on Suetoni acaba dient (a 76, 3): «*Praeterea monetae publicisue uectigalibus peculiares seruos praeposuit.*»

Sutherland descriu breument la situació de l'erari i de la seca de la ciutat, dominada per un *collegium* anual de *tresuiri a.a.a.f.f.* (*aere argento auro flando feriundo*) i que depenia d'alguna manera del Senat. L'aportació del llibre que recensionem ve, en aquest cas, i sempre en la línia que comenta l'autor al prefaci (il·lustrar el text historiogràfic amb l'aportació de la numismàtica), de la documentació de dos denaris romans, de gener i febrer del 44 aC, en l'anvers d'un dels quals (l'altre, numerat com a 1.d., no hi és reproduït) s'observa el bust de Cèsar amb els llorers i en el revers, el nom de *M. Mettius*. L'altre denari du al revers el nom de *L. Bucca*. Aquestes dues monedes, juntament amb d'altres que Sutherland no cita ni descriu (els denaris comuns de l'any 44 aC), constitueixen documents per demostrar que Cèsar va imposar efectivament col·laboradors seus per controlar la seca i la producció

de moneda (tal i com diu Suetoni) i també que va imposar un *collegium* de *quattuoruiiri a.a.a.f.f.*, en comptes del de *tresuiri*: els noms d'aquests col·laboradors surten, complets, als denaris comuns del 44 aC, que Sutherland no reproduïx (*M. Mettius, L. Aemilius Buca, P. Sepullius Marcer i C. Cossutius Maridianus*), però dos d'ells són també als denaris 1.c i 1.d., perfectament descrits (i un d'ells reproduït) per Sutherland.

El segon cas que comentarem breument representa el pol oposat del que acabem d'exposar, no perquè l'autor canviï la metodologia o el sistema, sinó pel mateix resultat de la relació entre text i monedes. El cas demostra també que una recerca de resultats negatius (és a dir, que no trobi el que busca a partir d'una conjectura correcta) pot ser, en determinades circumstàncies, tan positiva com la que assoleix els seus objectius.

Es tracta del punt número 24, «The "financial crisis" of AD 33» (pp. 62-63), on l'autor presenta textos de Tàcit (*Ann.* 6, 17), Suetoni (*Tib.* 48, 1) i Dió Cassi (58, 21) que parlen, tots ells, dels problemes de manca de diner líquid en aquell moment del regnat de Tiberi (utilitzen termes com *inopia rei nummariae* —Tàcit— o *magna difficultate nummaria* —Suetoni—), sobretot els anys 33-34 dC. En aquest moment esclaten les conseqüències de legislacions anteriors que obligaven els grans capitals a invertir dues terces parts de la seva fortuna en finques rústiques d'Itàlia. El Senat, ens diu Tàcit, va convidar a complir aquesta normativa i moltes terres hipote-

caades es van veure en l'obligació de sortir a la venda, mentre que els creditors buscaven pagaments segurs i sòlids per recuperar les seves inversions anteriors. Encara que Tiberi (que en el fons era un bon administrador) va garantir un període de divuit mesos per adaptar-se a la legislació, el diner va quedar immobilitzat i bloquejat a l'erari i al fisc, ben bé durant un any. El problema va ser, doncs, de manca de circulació de la moneda i no pas de manca real d'existències de moneda.

On es pot recolzar aquesta reflexió puntual sobre un problema concret, a més de fer-ho sobre textos historiogràfics? Doncs en el fet que remarca Sutherland: no es pot advertir cap sortida de nova moneda encunyada l'any 33 o just després d'aquest període perquè no hi va haver cap necessitat de fer-ho, donades totes les reserves existents que encara no havien circulat. I, en efecte, aquest punt del llibre de Sutherland és un dels poquíssims en què no pot comentar ni reproduir cap moneda per recolzar uns fets històrics.

Pensem que amb aquests dos exemples i amb el que hem comentat abans, n'hi ha prou per suggerir l'atenció del lector cap a aquest magnífic llibret de C.H.V. Sutherland, que s'ha de convertir en punt de reflexió i d'atenció important per a historiadors, i també per a filòlegs, en la seva relació amb la numismàtica i amb les evidències que del seu estudi es poden extreure.

Joan Gómez Pallarès

P. VILLALBA VARNEDA, *The Historical Method of Flavius Josephus*, E.J. Brill, Leiden 1986, 296 pp.

La publicació d'aquest treball del Dr. Villalba (producte de la tasca de gairebé deu anys d'investigació, que van desembocar en la seva tesi doctoral) és important per dues raons, a més de l'indubtable valor científic de la seva recerca. La primera va lligada amb el camp estrictament filològic: cal destacar que amb l'aparició d'aquest volum s'enceten a casa nostra els treballs sobre Flavi Josep, que no gaudien d'un especial predicament (encara que també s'ha d'indicar que el llibre s'ha hagut d'imprimir en anglès i a la Brill de Leiden, la qual cosa no és precisament un demèrit, sinó una lloança implícita a la qualitat de la feina feta). La segona raó lligaria el camp filològic amb l'anecdòtic: ha estat precisament a Barcelona on ha conegut la llum en primera instància aquest treball, precisament a Barcelona, on ara fa cinc-cents cinc anys va editar Spindeler, per primera vegada en una llengua romànica, la *Història dels Jueus* de Flavi Josep.

A un nivell més general, s'ha d'indicar també (l'autor ja ho procura en un apartat dedicat a exposar l'*status quaestionis* sobre el mètode historiogràfic de Flavi Josep) que aquest treball és el primer que persegueix dilucidar sobre quins fonaments reposen l'esperit i la narració historiogràfica flavianes, a partir de l'exhaustiva anàlisi filològica dels seus escrits (hi ha altres estudis i ar-